
Úvod do studia environmentální historie

Mgr. Lukáš Dolák, Ph.D.

Podzim 2024

Otázka dne

Čemu se environmentální historie věnuje a proč vznikla právě tam, kde vznikla?

Co to environmentální historie je

- Komplexní transdisciplinární obor vysvětlující vztah mezi **lidskou společností** a **životním prostředím**
- Samostatný obor vzniklý zpočátku jako reakce na **environmentální problémy** postindustriální společnosti USA
- Obor vyplňující prostor mezi **přírodními** a **humánními vědami**

J. DONALD HUGHES

What is
Environmental
History?

Second Edition

Předmět studia

- 1. Vývoj přírody v historickém období/„dějiny přírody“**
 - historická ekologie, krajinná ekologie, geobiologie
- 2. Vztah mezi lidskou společností a životním prostředím/vliv výrobních technologií na měnící se vztah mezi člověkem a přírodou**
 - hospodářské a sociální dějiny, dějiny věd a techniky, historická geografie
- 3. Průběh setkávání člověka s přírodou**
 - kulturní a politické dějiny

Rozdíly v chápání základních pojmů

- **Životní prostředí:**
 - Environmentální historie (EH): aktivní činitel ovlivňující lidské dějiny
 - klasická historiografie: statický rámeček, kde se dějiny odehrávají
- **Vztah člověk-příroda:**
 - EH: popis dějin tohoto vztahu od lepšího k horšímu
 - klasická historiografie: popis dějin tohoto vztahu od horšího k lepšímu

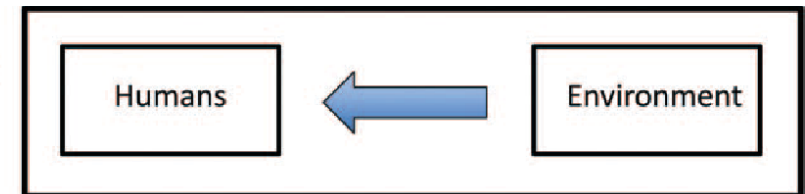
Rozdíly v chápání základních pojmů

- **EH při výkladu lidských dějin tvrdí, že:**
 - lidské aktivity jsou závislé na životním prostředí
 - člověk není zvláštní a nadřazený živočišný druh, jenž stojí mimo zbytek přírody
 - environmentální konsekvence předchozího vývoje jsou pro současnost důležité
- **EH není dějinami životního prostředí a jejich poškozování člověkem (dřívější pojetí historické ekologie)**

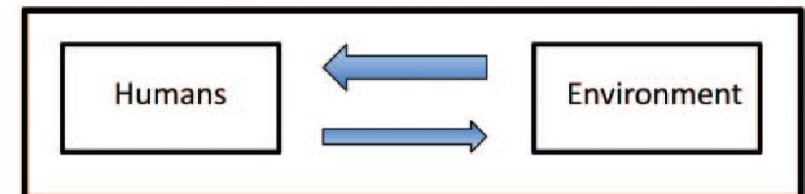
Počátky environmentální historie

- **Epos o Gilgamešovi** (2. tis. př. n. l.)
 - první literární dílo pojednávající o člověkem pozmeněném prostředí
- **Hippokrates** (460–377 př. n. l.)
 - lidská povaha ovlivněna okolním prostředím
- **Charles Louis Montesquieu** (1689–1755)
 - souvislost přírodního prostředí a lidských kultur
 - environmentální determinismus

A. Environmental Determinism

B. Human Ecology

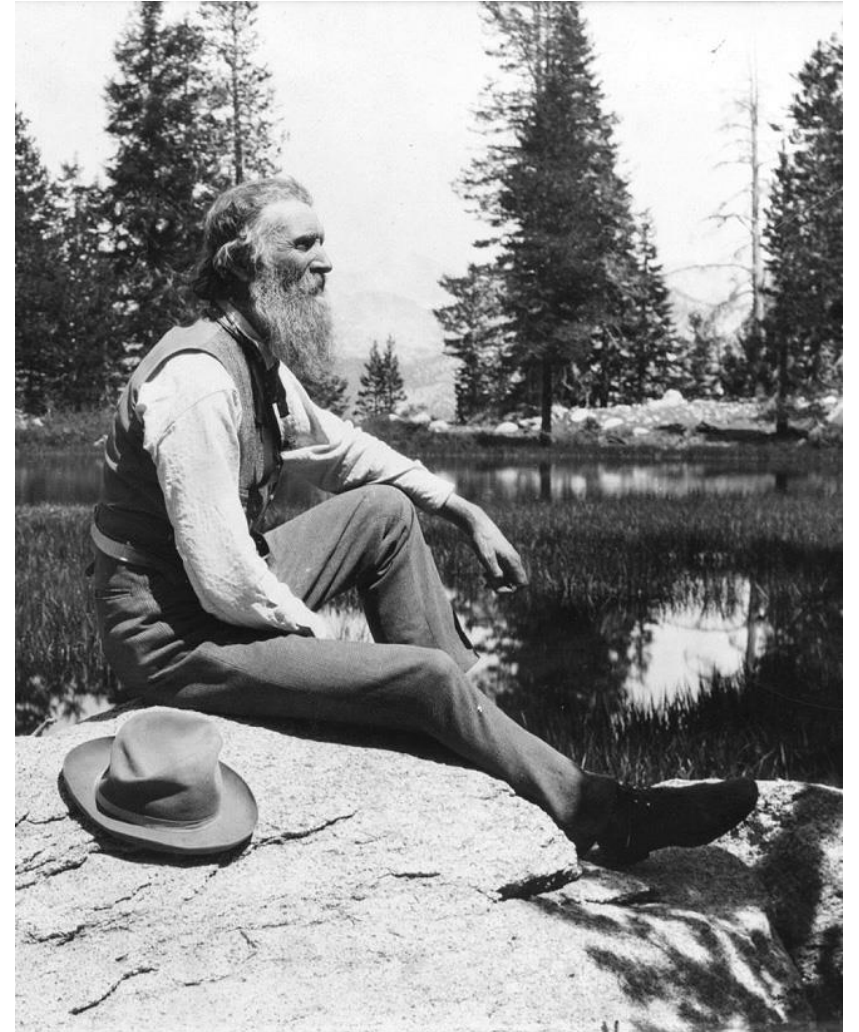
USA jako kolébka environmentální historie

- **Příčiny vzniku EH v USA:**

1. „*frontier history*“ (teorie hranic), „*manifest osudu*“ a živá historická paměť „divokého“ Západu
2. vliv preservationismu, konservatismu a environmentalismu na dějinný vývoj USA
3. místo zrodu a působení ekologie a moderního environmentalismu
4. mohutná vědecká základna a široké spektrum možností ve výzkumu

Původní koncepty EH

- **Preservationismus (John Muir):**
 - snaha o ochranu přírody a krajiny spojená s růstem kvality života
 - estetická hodnota přírody
 - zakládání NP (Yellowstone 1872; Yosemite a Sequoia 1890)
 - Sierra Club (1892), Liga za záchranu sekvojí (1918) – lobbying v Kongresu

Původní koncepty EH

- **Konservatismus (Gifford Pinchot):**
 - zachování přírody jako zdroje pro budoucí těžbu nerostných surovin
 - založení [Forest Service](#) (1905)
 - prosazení zákonů na ochranu ŽP (čistota vody, ovzduší, zachování divočiny aj.)

Původní koncepty EH

- **Antropocentrismus:**

- člověk jako pán přírody, pro kterého byla příroda stvořena
- příroda má hodnotu pouze jako zdroj surovin
- vznik v době renesance (vliv křesťanství)
- převládající směr?

USA jako kolébka environmentální historie

- **Kořeny** sahající do **2. pol. 19. stol.:**
 - preservationismus, konservatismus (antropocentrické směry)
- **19./20. stol.:**
 - geografický a environmentální determinismus
- **Po 2. SV (1945) rozmach environmentalismu:**
 - růst znečištění životního prostředí, nadměrná těžba nerostných surovin (USA), vliv globalizace
- **50. léta:**
 - snaha geografů o zapojení do environmentálního hnutí

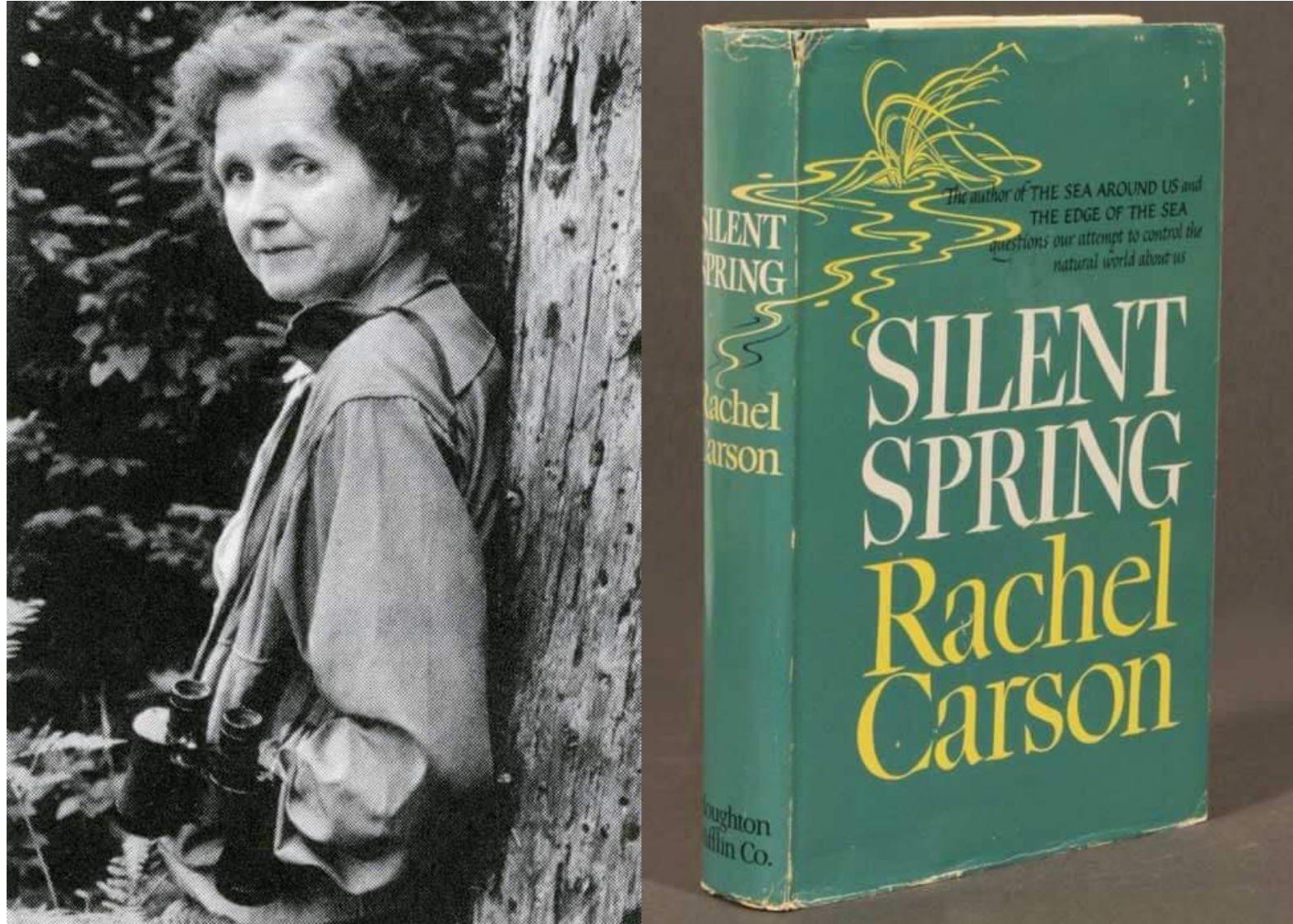
USA jako kolébka environmentální historie

- **60. léta 20. stol.:**

- růst lokálních až regionálních environmentálních problémů na úroveň **globální environmentální krize**
- ničení životního prostředí **moderním kapitalismem**
- lidový environmentalismus a růst environmentálních hnutí
- **environmentalizace vědy**, myšlení lidí, politiků a ekonomiky
- snaha o záchranu zbytků přírody a přijatelnější soužití s přírodou
- 1962: Silent spring (Rachel Carson)

USA jako kolébka environmentální historie

1962

USA jako kolébka environmentální historie

- **70. léta 20. stol.:**

- 1. Den Země (22.4.1970)

- **Roderick Nash** užívá pojem „*environmental history*“ (1970)

- environmentalismus součástí politiky (zákon o ekologické politice)

- vznik Úřadu pro ochranu ŽP (EPA, 1970)

- administrativní působnost, silně restriktivní politika – úspěch

- **konference OSN o životním prostředí ve Stockholmu (1971)**

- „*Jestliže každý z nás má nyní dvě vlasti, aby o ně pečoval, tak také musíme psát dvoje dějiny, své vlasti a planety Země.*“ Donald Worster

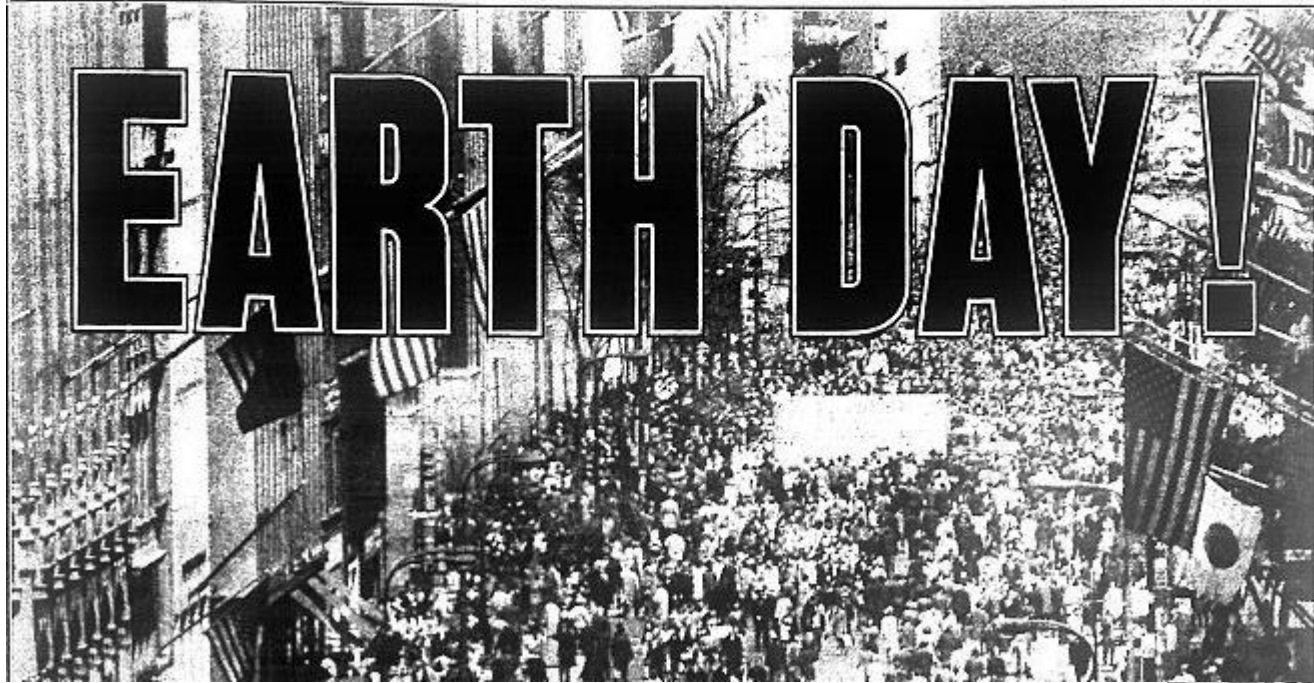
★★★★
FINAL

DAILY NEWS

NEW YORK'S PICTURE NEWSPAPER ©

8¢
10¢ OUTSIDE N.Y. AND SUBURBS

Vol. 51, No. 259 Corp. 1973 News Syndicate Co. Inc. New York, N.Y. 10017, Thursday, April 23, 1970* WEATHER: Mostly cloudy, breezy, mild.

Konference OSN o životním prostředí (1971)

Document 1

DECLARATION OF THE UNITED NATIONS CONFERENCE ON THE HUMAN ENVIRONMENT, 1972*

On June 16, 1972, the United Nations Conference on the Human Environment adopted a Declaration on the human environment consisting of a preamble and 26 principles.

By the preamble, the Conference proclaimed that the defence and improvement of the human environment--both natural and man-made-- had become an imperative goal for mankind, to be pursued together with the fundamental goals of peace and of world-wide economic and social development. The achievement of this goal was the responsibility of citizens, communities, enterprises and institutions at every level. Although local and national governments would bear the greatest burden for large-scale environmental policy and action within their jurisdictions, international cooperation was also needed, both to raise resources to support the developing countries in carrying out their responsibilities in this field, and because a growing class of environmental problems were regional or global in extent.

By the preamble, the conference also, among other things, affirmed that in the developing countries most environmental problems were caused by underdevelopment, whereas in the industrialized countries they were generally related to industrialization and technological development. The Conference also declared that the natural growth of population continuously presented problems on the preservation of the environment and required the adoption, as appropriate, of adequate policies and measures.

The Conference then laid down the following 26 principles:

1. Man had the fundamental right to freedom, equality and adequate conditions of life, in an environment of a quality that permitted a life of dignity and well-being, and he bore a solemn responsibility to protect and improve the environment for present and future generations. In this respect, policies promoting or perpetuating *apartheid*, racial segregation, discrimination, colonial and other forms of oppression and foreign domination stood condemned and had to be eliminated.
2. The natural resources of the earth, including the air, water, land, flora and fauna and, especially, representative samples of natural ecosystems, were to be safeguarded for the benefit of present and future generations through careful planning or management, as appropriate.
3. The capacity of the earth to produce vital renewable resources was to be maintained and, wherever practicable, restored or improved.
4. Man had a special responsibility to safeguard and wisely manage the heritage of wildlife and its habitat which were now gravely imperilled by a combination of adverse factors. Nature conservation, including wildlife, was therefore to receive importance in planning for economic development.

* Extracts from Yearbook of the United Nations, 1972, Vol. 26, p. 319-21 and 330-31.

USA jako kolébka environmentální historie

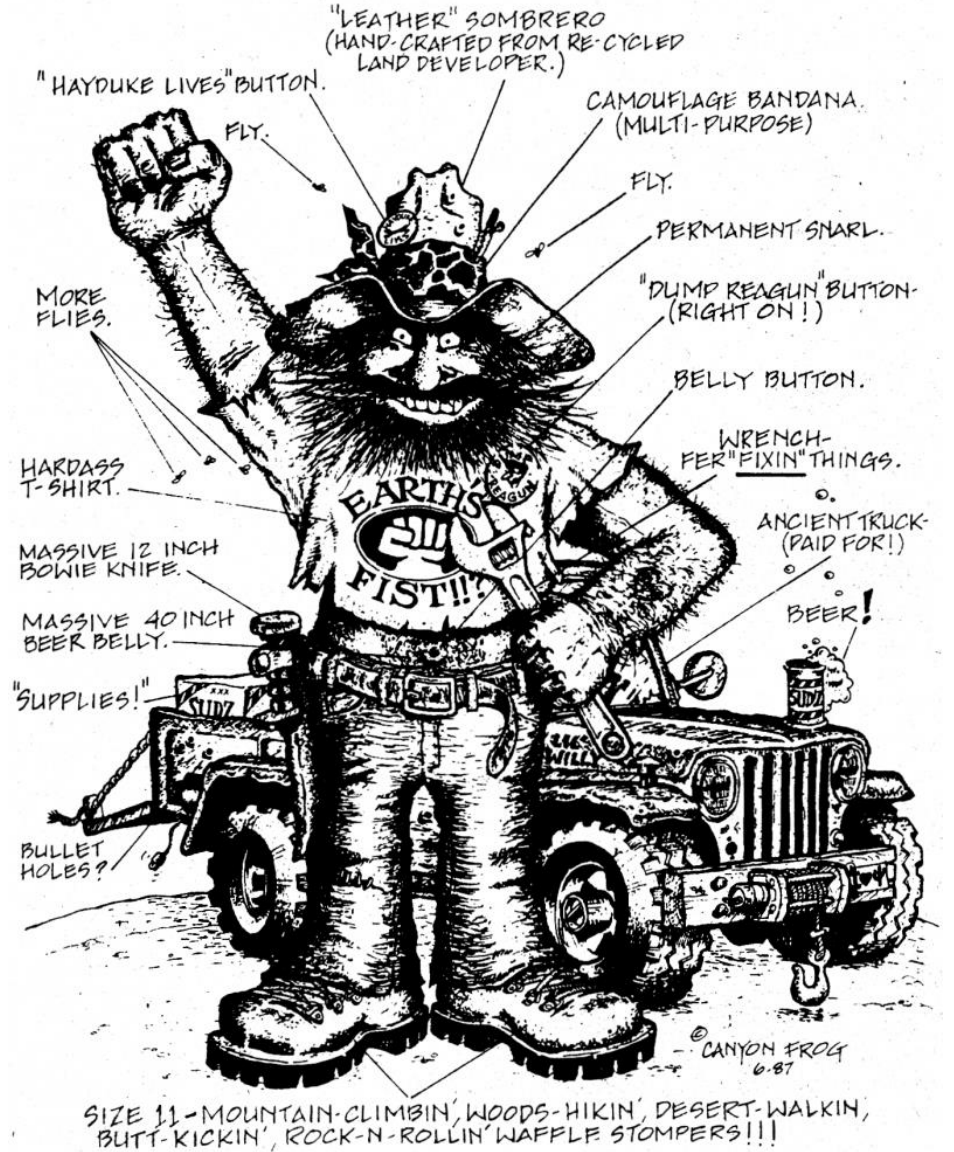
- **70. léta 20. stol.:**
 - EH jako nový směr „rebelujících“ amerických historiků
 - „*frontier history*“ (teorie hranic) jako paradigma EH (F. J. Turner, 1894)
 - **výzkum:** osidlování Západu, zemědělství, půda, voda, ekologické a geologické dopady výstavby přehrad, dějiny odlesňování
 - **nespokojenost** s dosavadní politikou USA: vznik environmentálního radikalismu (politika přímé akce, Greenpeace - 1971)
 - **konec 70. let:** požadavek na neřešení ekologických problémů - příroda si poradí sama

USA jako kolébka environmentální historie

- **80. léta 20. stol.:**
 - **změna ve výzkumu:**
 - ústup od „*dějiny přírody*“ a počátek výzkumu vztahu člověk-příroda
 - „*frontier history*“ nahrazena koncepcí vody jako limitujícího prvku
 - **větší spolupráce** s dalšími obory (geologie, společenské vědy, filosofie, sociologie, politologie ...)
 - pokračující **radikalizace** environmentalismu: Earth First! (1980)

THE COMPLEET RADICAL ENVIRONMENTALIST

USA jako kolébka environmentální historie

- **90. léta 20. stol.:**
 - návrat geografů k otázce environmentalismu
 - výzkum: otázka udržitelného zemědělství a ekologie
 - restriktivní politika EPA ohrožuje hospodářství USA
 - odebrání nadministrského statutu EPA
 - přechod od restrikcí k dohodám

Současný výzkum v USA

- **Úloha žen v environmentálních dějinách**
- **Dějiny environmentálního práva**
- **Dějiny ekologických a environmentalistických hnutí a jejich vlivu na politiku**

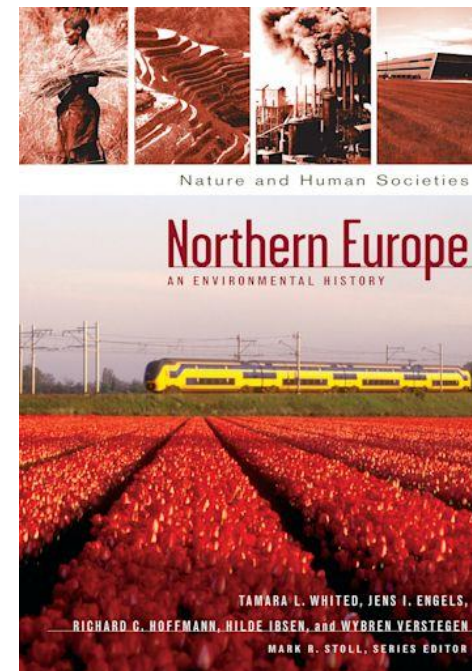
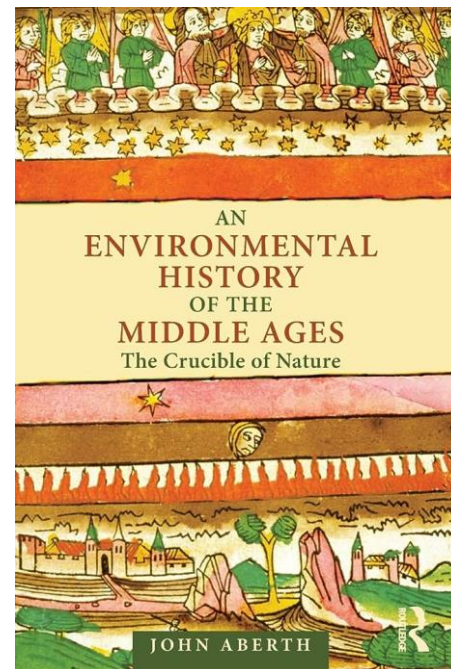
Environmentální historie v Evropě

- Popis dějin v postkomunistické historiografii **od horšího k lepšímu** (možná příčina pomalého rozvoje EH ve Východním bloku)
- Na Západě rozmach v **80. letech 20. stol.**
- **Velmi rychlý rozvoj**
 - škola **Annales** (sociální a hospodářské dějiny - zemědělství, osídlení a geografická témata, historická klimatologie – E. Le Roy Ladurie)
 - **holistický přístup** k dějinám

Environmentální historie v Evropě

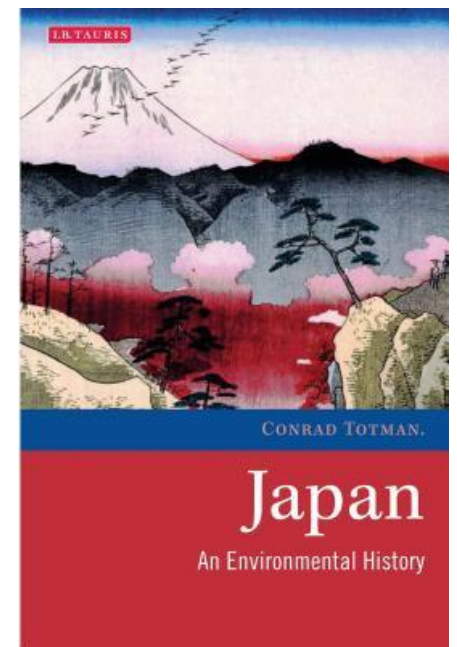
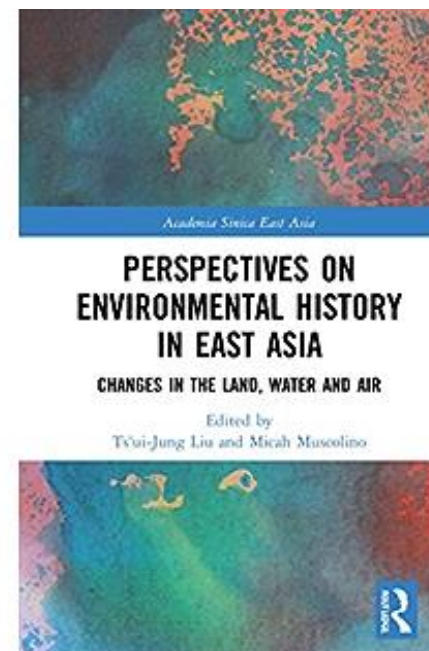
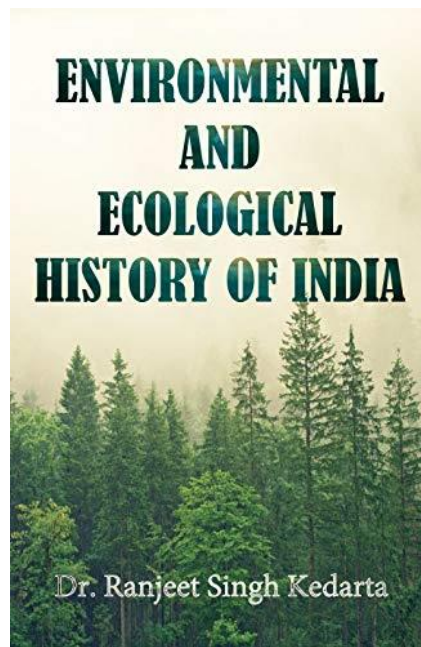
- **Aktuální výzkum:**
 - EH kulturní krajiny, urbánní, lesní, zemědělská EH
- [Rachel Carson Center for Environment and Society](#)

Rachel
Carson
Center
ENVIRONMENT AND SOCIETY

Environmentální historie ve světě

- **Ohniska** rozvoje EH ve světě:
 - Japonsko, Čína, Austrálie, Nový Zéland, Brazílie, JAR
- Konference ICHS Sydney 2005 – EH celosvětově přijata jako vědecký obor

Environmentální historie v ČR

- Rozvoj v **90. letech 20. stol.** (tématem transformace)
- **Stěžejní disciplíny:** historická geografie, historická klimatologie, historický land use, ekonomické a sociální dějiny, dějiny věd
- V ČR **velmi pomalý rozvoj** a z počátku nízký zájem
 - specifický přístup postkomunistické historiografie
 - metodologicky a časově náročný výzkum
- **Aktuální výzkum:**
 - EH zemědělské a kulturní krajiny, historická klimatologie, historický land use, studium starých map, ochrana přírody

Současný koncept environmentální historie

- **Biocentrismus/Ekocentrismus:**
 - **člověk jako součást přírody**, ne její vládce
 - příroda neexistuje proto, aby ji člověk drancoval
 - zásahy do přírody škodí lidstvo samo sobě
 - směr prosazován současnou 2. generací amerických historiků

Antropogenní faktory ovlivňující proměnu prostředí

1. Populační tlak na půdu (území)
2. Hospodářství a jeho cyklus
3. Technologie a jeho inovace
4. Sociální struktura a sociální vztahy ovlivňující využívání a ochranu přírodních zdrojů
5. Lidské myšlení a postoje přispívající ke změně vztahu – lidská společnost - životní prostředí

Mezinárodní společnosti

- **American Society for Environmental History ([ASEH](#), 1977)**
 - přes 1000 členů
 - podpora a výuka EH, spolupráce s dalšími disciplínami i na globální úrovni, dialog mezi přírodními a humánními vědami
- **European Society for Environmental History ([ESEH](#), 1989/2001)**
 - cca 400 členů
 - srovnávací výzkum EH v Evropě, výuka EH na VŠ, komunikace a spolupráce mezi badateli
 - konference otevřená všem badatelům se zájmem o vztah člověk-příroda

Mezinárodní společnosti

- **European Society for Environmental History ([ESEH](#), 1989/2001)**

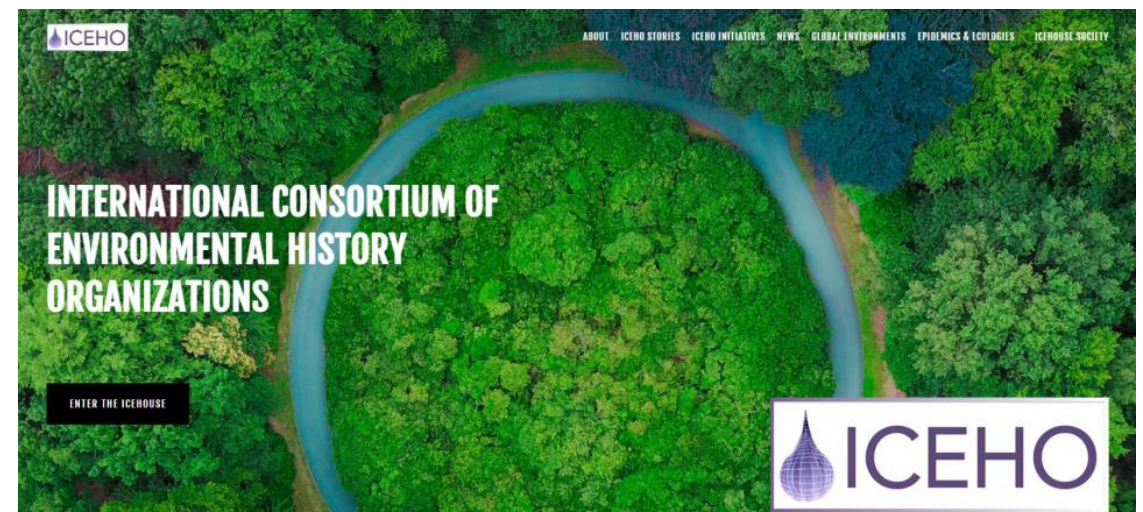

Verena Winiwarter

Mezinárodní společnosti

- **International Consortium of Environmental History Organizations ([ICEHO](#))**
 - cca 30 členů (ASEH, ESEH, Forest History Society)
 - podpora svým členům, pořádání kongresů, podpora v komunikaci mezi členy, důraz na výuku EH, propagace EH veřejnosti

Časopisy a zdroje dat

- [Journal of Forest History](#) (1959, časopis JFH a ASEH)
– nejstarší časopis o EH
- [Environmental history](#) (1990, časopis ASEH)
- [Environment and History](#) (1995, časopis ESEH)

- [The Environment & Society Portal](#)
- [EH Resources](#)

Časopisy a zdroje dat

- [Živa](#) (1853)
- [Klaudyán](#) (2000)
- [Český časopis historický](#) (1895)
- [LUCC Czechia](#)
 - výzkumné centrum zaměřené na historické využívání krajiny
- [EnviWiki](#)
 - platforma věnující se ŽP a udržitelnému zdroji

Hlavní představitelé

- Donald Worster (University of Kansas)
- Christian Pfister, Christian Rohr (University of Bern)
- Leoš Jeleček, Pavel Chromý, Ivan Bičík (UK Praha)
- Eva Semotanová (Historický ústav AV ČR)
- Rudolf Brázdil (MU Brno)
- Péter Szabó (Botanický ústav AV ČR)

Otázka dne

Čemu se environmentální historie věnuje a proč vznikla právě tam, kde vznikla?

Literatura

- DANIEL, J., FRAJER J., KLAPKA, P. (2013): Environmentální historie České republiky. Brno, Masarykova univerzita, 198 s.
- JELEČEK, J. (2009): Environmentální dějiny: jejich vznik, konceptualizace a institualizace (USA, Evropa a svět). *Annales historici Presovienses*, 9.

Děkuji za pozornost